

www.salampnu.com

سایت مرجع دانشجوی پیام نور

- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه
- تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزوه و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملاً رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

www.salampnu.com

درآمدی به اقتصاد شهری

مؤلف : سعید عابدین درکوش

مقدمه :

□ آمار نشان می دهد که جمعیت شهرنشین دنیا در سال ۱۹۹۰ در حدود ۲۲۶۰ میلیون نفر بوده که نسبت به سال ۱۹۵۰ رشدی برابر ۵/۲۱٪ داشته است. همچنین جمعیت شهرنشین در شهرهای بالای دو میلیون در سال ۱۹۸۵ ، ۲۴٪ جمعیت شهرنشین در آن سال می باشد.

بررسی جمعیت شهری ایران :

سرشماری های پی درپی، درصد جمعیت شهرنشین ایران را به شرح زیر نشان می دهد :

۱۳۳۵ : ۷۴/۲۸ ○

۱۳۴۵ : ۵/۳۸ ○

۱۳۶۵ : ۳/۵۴ ○

لازم به ذکر است که در سال ۱۳۶۵ تقریباً ۷/۲۲ درصد از کل جمعیت شهرنشین کشور در تهران ساکن بوده اند.

تعریف اقتصاد شهری :

□ اقتصاد شهری یکی از رشته های اقتصاد است که در آن متخصصان سعی می کنند با استفاده از ابزارهای اقتصادی ، مسایل و مشکلات یک منطقه شهری را مورد بررسی و ارزیابی قرار دهند.

موارد مورد بحث در اقتصاد شهری :

- عوامل تولید شهری
- میزان تمرکز فعالیتهای تولیدی
- توزیع درآمد در داخل و بین مناطق شهری
- چگونگی تولید و توزیع کالا
- چگونگی توزیع خدمات
- مسایل بین شهری
- مسایل درون شهری

نظریه های اقتصاد خرد و کلان و اقتصاد شهری :

□ نظریه های اقتصاد خرد و کلان هر دو برای حل مشکلات شهری مورد استفاده قرار می گیرند. اقتصاد کلان مسایلی مانند :

○ درآمد

○ تورم و بیکاری

○ صادرات و واردات

○ هزینه های دولتی

را توضیح داده و اقتصاد خرد مسایل واحدهای کوچک مانند خانوار را بررسی می کند.

بخش اول :

کلیات شهر

- شهر و شهرنشینی
- ساخت شهری
- اندازه و رشد شهر

فصل اول :

شهر و شهرنشینی

- تعریف شهر
- روند شهرنشینی در جهان
- دلایل وجود شهر
- شهرنشینی در جوامع توسعه نیافته
- شهرنشینی در ایران

❖ تعریف شهر از دیدگاههای مختلف

الف) تعریف شهر از دیدگاه معماران :

□ عبارت است از مکانی قابل زیست که از تعدادی ساختمان، خیابان، سیستمهای لوله کشی و تسهیلات دیگر تشکیل شده است. به عبارت دیگر جنبه فیزیکی شهر دارای اهمیت می باشد.

(ب) تعریف شهر از دیدگاه سیاسی :

□ شهر یک تقسیم بندی سیاسی است که تعریف و تعیین حدود آن در کشورهای مختلف متفاوت می باشد. برای مثال در ایران در سال ۱۳۵۵ کلیه مراکز شهرستانها و نقاطی که جمعیت آنها بیش از ۵۰۰۰ نفر بود، شهر نامیده شد.

دو ملاک اساسی در تعریف بنیادی شهر :

- حداقل اندازه شهر از نظر جمعیت
- حد نصاب چگالی جمعیت (جمعیت نسبی)

ج) تعریف شهر از دیدگاه میلز :

□ میلز ملاک جمعیت نسبی را برای تعریف شهر تأیید کرده و بیان می دارد که منطقه شهری ناحیه ای است که جمعیت نسبی آن از مناطق دیگر مخصوصاً نواحی اطراف آن ، بیشتر باشد.

ابهامات تعریف میلز :

□ تعریف مذکور ابهاماتی را برای جمع آوری اطلاعات به وجود می آورد
که مهمترین آنها عبارتند از :

- نسبی بودن مفهوم منطقه شهری
- دشواری تشخیص منطقه شهری با گذشت زمان و بدون در نظر گرفتن ملاک های دیگر

معیارهای تعیین جمعیت شهری و روستایی :

- معیار کمی : که بر حسب جمعیت متمرکز در یک منطقه است.
- معیار کیفی : که به بیان اختلاف در خصوصیات و مشخصات اقتصادی و اجتماعی شهر از روستا می پردازد.

اختلاف بین شهرنشینی و رشد شهر :

□ افزایش شهرنشینی حدی دارد و آن به حداقل رسیدن جمعیت روستایی است. ولی رشد شهر به دلیل مهاجرت روستاییان و افزایش طبیعی جمعیت حدی ندارد. بنابراین شهر می تواند رشد پیدا کند بدون اینکه نسبت شهرنشینی تغییری یابد.

روند شهرنشینی در جهان :

- به وجود آمدن اولین استقرارگاه های شهری در حدود ۳۰۰۰ سال قبل از میلاد.
- ساخته شدن اولین شهرهای بزرگ توسط تمدن های روم و یونان.
- زوال شهرهای اروپایی در قرون وسطی
- رشد همه جانبه شهرها بعد از انقلاب صنعتی

آمار تقریبی جمعیت شهرنشین دنیا (از 1800 تا 2025):

○ ۱۸۰۰ : ۳ درصد (۲/۲۷ میلیون)

○ ۱۹۰۰ : ۱/۱۳ درصد

○ ۱۹۸۰ : ۸/۳۹ درصد

○ ۱۹۹۰ : ۷/۴۲ درصد

○ ۲۰۰۰ : ۶/۴۶ درصد

○ ۲۰۲۵ : ۵/۶۰ درصد

نکات مهم در روند شهرنشینی در دنیا:

- در سال ۱۹۲۰، ۹/۱۲٪ از کل جمعیت جهان شهرنشین بوده اند.
- اروپا در سال ۱۹۲۰ با ۷/۱۶٪ جمعیت جهان حدود ۳/۴۱٪ جمعیت شهرنشین را در خود جای داده بود.
- ارقام فوق برای آسیا در همان سال ۲/۵۷ و ۲/۲۶ بوده است.

نکات مهم در روند شهرنشینی در دنیا:

- نرخ رشد شهرنشینی در اروپا و آمریکا از ۱۹۸۰ به بعد به بالای ۷۰٪ رسید.
- آمریکای لاتین و شوروی در ۱۹۹۰ به نسبت شهرنشینی حدود ۷۰٪ رسیدند.
- رشد شهرنشینی در آسیا و آفریقا تا ۲۰۲۵ بالاتر از حد متوسط نرخ جهانی خواهد بود.

نحوه رشد تعداد شهرها در روند شهرنشینی دنیا :

تعداد شهرها با جمعیت بیش از ۱۰۰۰۰۰ نفر	تعداد شهرها با جمعیت بیش از ۲۰۰۰۰ نفر	تعداد شهرها با جمعیت بیش از ۵۰۰۰ نفر	سال
۲۵	۲۰۰	۷۵۰	۱۸۰۰
۸۷۵	۵۵۰۰۰	۲۷۶۰۰	۱۹۵۰

نحوه رشد تعداد شهرها در روند شهرنشینی دنیا :

سال	۱۹۵۰	۱۹۶۲	۱۹۸۵
تعداد شهرهای میلیونی	۸۳	۱۳۳	۲۵۰

دلایل وجودی شهر :

موارد زیر مفاهیمی هستند که در دوره های مختلف دلایل اثبات وجود شهر بوده اند :

- مرکز اداری و نظامی برای اداره مملکت
- محلی دارای برج و بارو برای حمایت در مقابل مهاجمین
- مرکز تشکیل فرهنگ و تمدن
- محل تجارت و انجام فعالیتهای اقتصادی

نظریه های مهم در مورد پیدایش شهر :

1) نظریه پل سینجر :

□ او معتقد است که برای درک چگونگی پیدایش شهر باید تفاوت شهر و روستا را بررسی کرد. روستا بر خلاف شهر خود کفا است و وجود جامعه طبقاتی موجب انتقال مازاد تولید از روستا به شهر می شود. بنابراین پیدایی شهر حاصل پیدایی جامعه طبقاتی می باشد.

(2) نظریه ابن خلدون :

□ او منشأ پیدایش شهرها را خصوصیات تجمل خواهی بشر می داند و معتقد است که بادیه نشینی به منزله اصل و منشأ شهرها بوده و بر شهرنشینی مقدم است. قابل ذکر است که او نحوه زندگی اقتصادی و مذهب را نیز در این مورد دخیل می داند.

عوامل موثر در بنیان شهرهای بزرگ از نظر ابن خلدون :

- نیروی زیاد انسانی
- ثروت هنگفت
- افزایش بازده تولیدی
- ارضای نیازهای تجملاتی
- وجود پادشاهان و دولت های مقتدر

3) نظریه برتری نسبی :

□ تفاوت در مقدار منابع دو منطقه، منجر به تشکیل شهر می شود. زیرا هر منطقه برتری نسبی در تولید کالایی خاص نسبت به منطقه دیگر به دست آورده و این امر موجب برقراری ارتباط تجاری، جذب نیروی انسانی، ایجاد امکانات حمل و نقل، جذب سرمایه و... می گردد.

تقسیم بندی صرفه جویی ناشی از مقیاس :

□ صرفه جویی ناشی از مقیاس یکی از عوامل تشکیل شهر است که در سه دسته مورد بررسی قرار می گیرد:

○ صرفه جویی های داخلی ناشی از مقیاس

○ صرفه جویی های صنعت

○ صرفه جویی های ناشی از تجمع یا صرفه جویی های شهری

صرفه جویی ناشی از مقیاس :

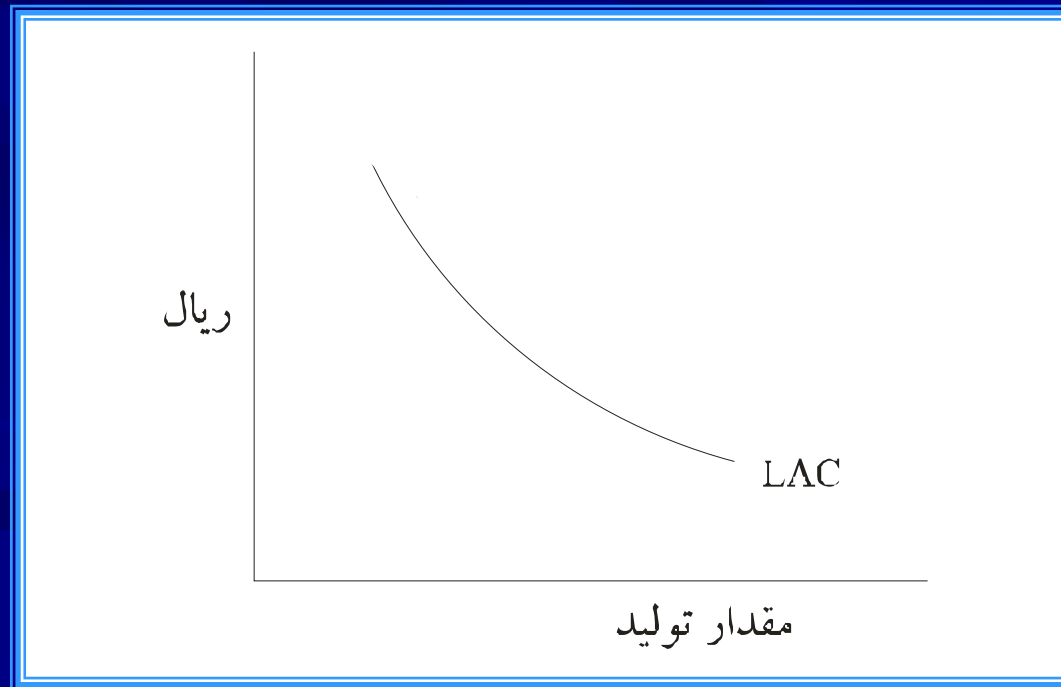
□ اشاره به شرایطی دارد که باعث کاهش هزینه متوسط تولید اقتصادی می گردد. این شرایط دارای دو دسته عوامل ذیل می باشد :

○ عوامل داخلی

○ عوامل خارجی

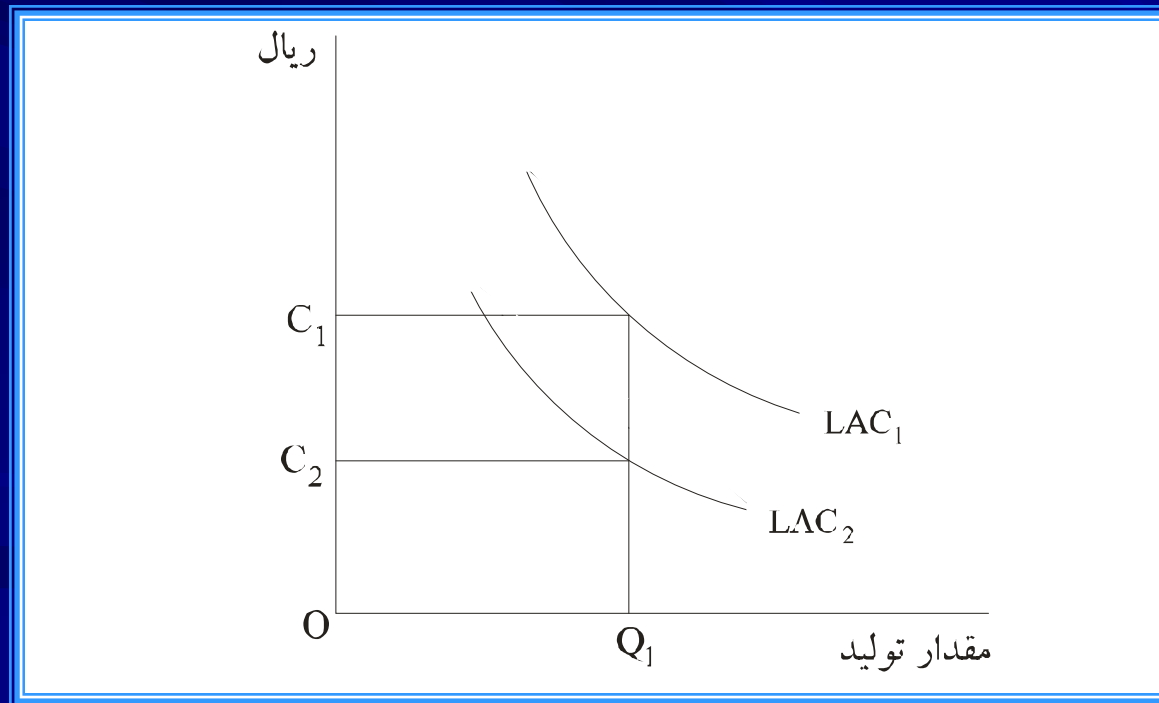
صرفه جویی های داخلی ناشی از مقیاس :

□ مفهوم اصطلاح فوق به رابطه معکوس بین هزینه متوسط درازمدت و مقدار تولید بنگاه اقتصادی اشاره می کند. اقتصاددانان عقیده دارند که ایجاد این نوع رابطه به وجود بازده های صعودی نسبت به مقیاس تولید بستگی دارد.

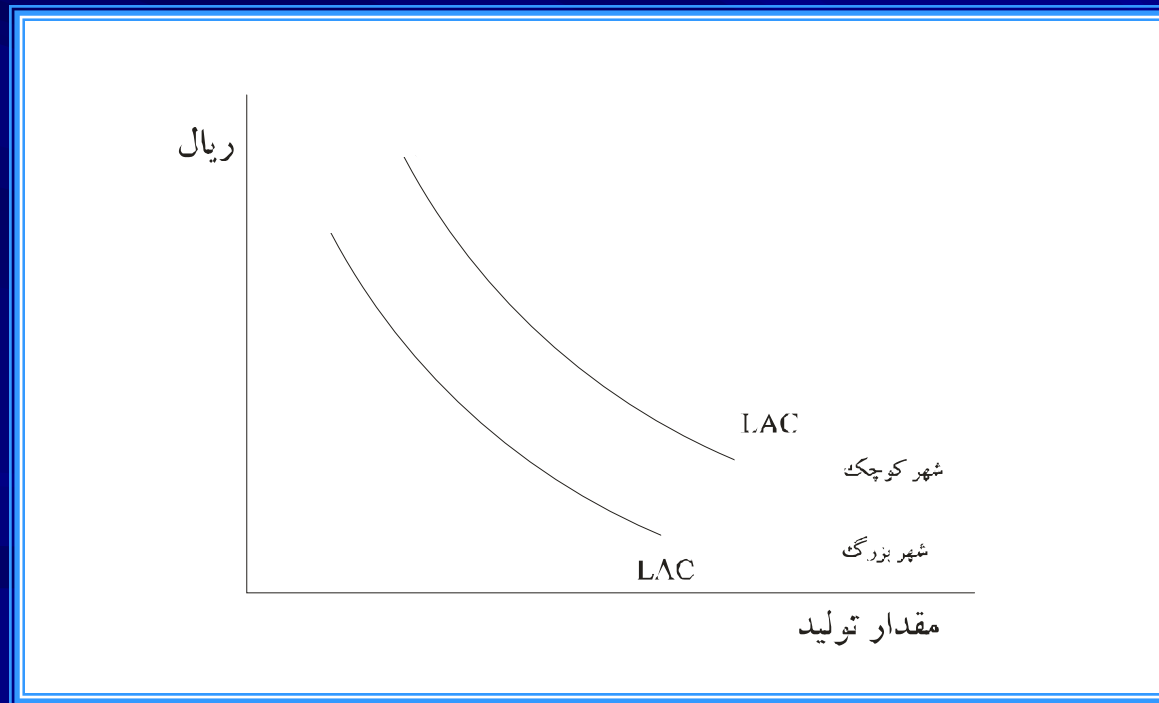
صرفه جویی های صنعت :

این نوع صرفه جویی ها باعث می شود که هزینه متوسط بلند مدت بنگاه اقتصادی با توسعه صنعت کاهش یابد. بنابراین منحنی هزینه متوسط بلند مدت به طرف پایین منتقل می شود.

صرفه جوییهای ناشی از تجمع یا صرفه جوییهای شهری :

□ به شرایطی اشاره می شود که باعث کاهش هزینه متوسط درازمدت بنگاه اقتصادی با افزایش مقیاس فعالیت های شهری که بنگاه در آن قرار دارد، می گردد. یعنی هزینه های تولیدی یک بنگاه در شهر بزرگ کمتر است.

اثبات رابطه معکوس هزینه متوسط بنگاه اقتصادی و اندازه شهر:

- کاهش ریسک در مقدار کالا و هزینه های ناشی از تغییرات مقدار تولید برای بنگاه اقتصادی در شهرهای بزرگ.
- تخصیصی تر بودن بنگاه های اقتصادی در شهرهای بزرگ و کاهش هزینه های تولیدی در آنها.
- احتمال بیشتر بروز عقاید ، مراحل و کالاهای جدید در شهرهای بزرگ

عوامل مؤثر در وسعت فعالیتهای اقتصادی شهر:

- تقاضا: با وسعت فعالیتهای اقتصادی رابطه مستقیم دارد.
- هزینه حمل و نقل: با وسعت فعالیتهای اقتصادی رابطه معکوس دارد.

مناطق توسعه نیافته جهان :

- کلیه کشورهای قاره آفریقا
- کشورهای آسیایی به جز ژاپن
- آمریکای لاتین
- قاره اقیانوسیه به جز استرالیا و نیوزیلند.

نحوه رشد تعداد شهرها در روند شهرنشینی کشورهای توسعه نیافته :

سال	۱۹۶۰	درصد	۲۰۲۵	درصد
تعداد شهرهای بزرگتر از ۱ میلیون جهان	۱۱۴	—	۶۳۹	—
تعداد شهرهای بزرگتر از ۱ میلیون کشورهای توسعه نیافته	۵۲	%۴۶	۴۸۶	%۱/۷۶
تعداد شهرهای بزرگتر از ۴ میلیون جهان	۱۹	—	۱۳۵	—
تعداد شهرهای بزرگتر از ۴ میلیون کشورهای توسعه نیافته	۹	%۴/۴۷	۱۱۴	%۴/۸۴

وضعیت کشورهای جهان از قرن ۱۶ تا آخر ربع قرن ۱۹ :

- تسلط شهرهای اروپایی بر اقتصاد و تجارت بین المللی.
- بهره برداری شهرهای اروپایی از کشورهای وابسته.
- ازدیاد شهرها در کشورهای مرکزی مسلط.
- ایجاد سیستم زیربنایی شهری جدید.
- وجود آهنگ کند شهرنشینی در این دوران.

وضعیت کشورهای پیشرفته جهان از اواخر قرن ۱۹ به بعد :

- افزایش بهره برداری از کشورهای تحت سلطه.
- افزایش شهرنشینی و تنوع فعالیتهای شهری.
- توسعه سریع تکنولوژی.
- افزایش سرمایه گذاری در بخش صنعتی.
- استقرار صنایع در کشورهای وابسته و توسعه نیافته.

وضعیت کشورهای توسعه نیافته جهان از اواخر قرن ۱۹ به بعد :

- عدم توسعه کشاورزی براساس نیاز جامعه .
- تشدید اختلاف درآمد شهر و روستا.
- رکود اقتصادی روستاها و افزایش سریع جمعیت.
- افزایش مهاجرت از روستا به شهر.
- افزایش سریع نرخ رشد شهرنشینی

وضعیت آمریکای لاتین از قرن ۱۶ تا قرن ۱۹ :

- تسلط استعماری اسپانیا و پرتغال از قرن ۱۶.
- تبدیل شهرها به مرکز انتقال کالاهای کشاورزی و مرکز قدرت.
- استفاده از قوانین شهری اسپانیا در کشورهای مستعمره آن.
- استفاده از امکانات بومی در شهرهای مستعمره پرتغال.

ادامه :

- جایگزینی استعمار بریتانیا از اوایل قرن ۱۹.
- افزایش مهاجرت از روستاها به شهر.
- مهاجرت جمعیت خارجی از اروپای مرکزی و شرقی به این قاره.
- ایجاد صنایع جدید و انقلاب بهداشتی.
- افزایش شدید آهنگ رشد شهرنشینی.

وضعیت آسیا از اواخر قرن ۱۹ به بعد :

- آغاز تسلط خارجیان .
- تبدیل اقتصاد معیشتی خود کفا به یک اقتصاد وابسته تک محصولی.
- سطح بسیار پایین شهرنشینی تا دهه ۵۰ .
- رکود کشاورزی ، ازدیاد جمعیت و درصد شهرنشینی از دهه ۵۰ به بعد.

نکات مشترک در روند شهرنشینی کشورهای توسعه نیافته :

- ناهماهنگ بودن رشد جمعیت شهرنشین با توسعه سطح تولیدات.
- رشد سریع جمعیت شهرنشین بر اثر وضع بد روستاها نه رشد اقتصاد.
- توزیع نامتناسب نظام شهری.

شهرنشینی ایران در دوران باستان :

- دارای قدمت طولانی در شهرنشینی جهان.
- ساخت بیشتر شهرهای بزرگ باستانی مانند : قزوین، نیشابور، تبریز و... در زمان ساسانیان.
- رونق شهرهایی مانند : شیراز، کرمان، یزد و... در این دوران.
- مبادله کالا بین ۱۰۴ شهر ایران با هند و چین در زمان ساسانیان.

وضعیت شهرنشینی ایران بعد از حمله مسلمانان :

- رسوخ تفکر اسلامی در شهرنشینی و روابط شهر و روستا.
- وجود شباهت بین زندگی شهری و روستایی در این دوران.
- ساخت مسجد در شهرها.
- گسترش بازار مبادلات و رونق شهرنشینی.

علل توسعه و افزایش جمعیت شهری در گذشته :

- انتخاب شهر به عنوان پایتخت.
- وجود زیارتگاه در شهر.
- قرار گرفتن بر سر راههای تجاری.

نحوه رشد جمعیت شهرنشین ایران از ۱۳۳۵ تا ۱۴۰۵ :

سال	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵	۱۴۰۵
جمعیت	۹۵/۱۸	۲۵/۷۹	۳۳/۷۱	۴۹/۴۵	۶۴/۵۳	۸۴/۶۵	۱۰۴/۳۴	۱۲۲/۱۷
جمعیت شهری	۵/۹۵	۷۹/۹	۸۵/۱۵	۸۴/۲۶	۴۲/۳۷	۲۹/۵۴	۸۳/۷۲	۱۶/۹۱
نرخ شهرنشینی	۴/۳۱	۳۸	۴۷	۳/۵۴	۵۸	۱/۶۴	۸/۶۹	۶/۷۴

تقسیم بندی روند شهرنشینی ایران از ۱۳۰۰ تا ۱۳۵۷ :

○ دوره اول : از دهه ۱۳۰۰ تا اصلاحات ارضی در سال ۱۳۴۰

○ دوره دوم : از دهه ۱۳۴۰ تا سال ۱۳۵۷

وضعیت ایران در دوره اول (۱۳۰۰ تا ۱۳۴۰) :

- جامعه ایران پیش سرمایه داری و روستاها مکان اصلی تولید بودند.
- استقرار ۷۲٪ جمعیت کشور در روستاها.
- ساخت ۸۰٪ از تولیدات داخلی در بخش کشاورزی.
- تحول زندگی شهری با شروع اقدامات نوسازی کشور.

ادامه :

- تمرکز و مبادله محصولات مازاد کشاورزی توسط شهرها.
- رشد بازار مصرف شهری.
- نرخ کند رشد شهرنشینی در این دوران.

وضعیت ایران در دوره دوم (۱۳۴۰ تا ۱۳۵۷) :

- انحطاط شیوه های تولید سنتی در روستاها.
- تبدیل شهر به مکان تحولات اقتصادی ، اجتماعی ، فرهنگی و سیاسی.
- وابستگی اقتصاد شهر به مازاد اقتصادی حاصل از صدور نفت.
- قرار گرفتن کشاورزی در حاشیه.

ادامه :

- رشد سریع نرخ شهرنشینی.
- تمرکز سرمایه در بخش دولتی
- ضعف بخش خصوصی و سرمایه گذاری این بخش در موارد ثانویه مانند ساختمان.

ساخت شهری

- مکان بنگاه اقتصادی در شهر
- اثر جانشینی عوامل تولید بر تعیین مکان بنگاه اقتصادی
- مکان یابی خانوارها
- بررسی نظریه های ساختار شهری
- شهر چند مرکزی
- ساختار شهری بعضی از شهرهای ایران
- نقدی کوتاه بر نظریات مکان یابی و ساختار شهری

اجاره زمین :

□ اجاره زمین قیمت خدمتی است که زمین در مدت زمان معین عرضه می کند بنابراین به غیر از بعد مساحت، بعد زمانی هم دارد. زمین در استفاده های شهری برخلاف سایر دارایی ها دارای درآمد همیشگی است. قیمت زمین از رابطه زیر قابل محاسبه است :

R = مقدار اجاره

I = نرخ بهره

P = قیمت زمین

$$P = \frac{R}{I}$$

ارزش زمین دایر و بایر :

- ارزش زمین بایر برابر با قیمت زمین بدون ساختمان است.
- ارزش زمین دایر برابر است با مجموع قیمت زمین و ساختمان.

نظریه های ساخت شهر :

نظریه وان تانن :

- دارای مدلی با مناطق متحدالمرکز به دور شهر است.
- در هر منطقه محصول خاصی تولید می شود.
- هر محصول که بیشترین بازده خالص در هکتار را دارد، در منطقه نزدیک به مرکز قرار می گیرد.
- تفاوت بین اجاره مناطق با صرفه جویی در هزینه حمل و نقل تعریف می شود.

فرضیه های مدل وان تانن :

- شهر روی سطح همگون بوده و تمام نقاط دارای حاصلخیزی یکسان است.
- خود شهر بدون فضا است.
- مالک زمین اطلاعات کامل از قیمتها دارد.
- هر واحد تولیدی بر اساس مکانیزم بازار در شرایط رقابت کامل عمل می کند.

ادامه :

- کالاهای واسطه برای تولید محصول نهایی به کار نمی رود. (در این صورت بین واحدهای تولیدی مختلف پیوستگی وجود ندارد.)
- هزینه تولید در تمام فضا یکسان است.
- نرخ هزینه حمل و نقل ثابت است.

سود واحد تولیدی مستقر به فاصله d از شهر :

سود هر واحد تولیدی مستقر به فاصله d از شهر از فرمول زیر محاسبه می گردد:

$$\pi_d = PQ - (CQ + Qtd)$$

P = قیمت محصول

Q = مقدار تولید کالا در هکتار

C = هزینه تولید هر واحد کالا

t = نرخ هزینه حمل و نقل هر واحد کالا در هر فاصله

d = فاصله از شهر

مکان یک بنگاه اقتصادی در شهر از نظر آلسو :

□ آلسو در این رابطه مدلی با استفاده از مفهوم تابع اجاره پیشنهادی ارائه کرد که مقادیر مختلف اجاره ای که یک بنگاه اقتصادی حاضر است در مناطق مختلف با فاصله متفاوت از مرکز اصلی شهر پردازد، را نشان می دهد.

کاستی های تابع اجاره پیشنهادی آلسو :

این مدل به دو دلیل اصلی جامع نیست :

- محنی اجاره به جای اینکه درون سیستم تعیین شود، فرضی است.
- منحنی تابع اجاره پیشنهادی با شیب نزولی فرض شده است.

اثر جانشینی عوامل تولید بر تعیین مکان بنگاه اقتصادی :

خاصیت جانشینی عوامل تولید با بررسی یک بخش اقتصادی قبل درک نیست. مهمترین اثر، نقشی است که قیمت عوامل تولید بر روی طبقه بندی فضایی تولید دارد. بنابراین بخشهای اقتصادی با نیاز کم زمین در مرکز مستقر می شوند.

تعریف موجودی واحدهای مسکونی :

عبارت است از مقدار سرمایه ثابتی که به منظور ایجاد پناهگاهی برای جمعیت آن منطقه انباشته شده است.

تعریف خدمات مسکونی :

عبارت است از خدماتی که بر اثر استفاده از موجودی واحدهای مسکونی ایجاد می شود.

ابعاد خدمات مسکونی :

- بعد کمی : به معیاری درباره اندازه فیزیکی یک واحد مسکونی مربوط می شود.
- بعد کیفی : به سطح ارضای ناشی از استفاده از واحد مسکونی مربوط می شود که به عوامل زیادی از قبیل وسایل رفاهی، مقصدهای روزانه افراد خانواده و... بستگی دارد.

❖ نظریه های مکان یابی خانوار

۱) نظریه های پارک، برگس و مکنزی :

- اولین نظریه در این زمینه است و در سال ۱۹۲۰ مطرح شد.
- شکل استقرار واحدهای مسکونی در شهر به صورت مناطق متحدالمركز است.
- خانواده های ثروتمند و فقیر به ترتیب در مناطق دور و نزدیک به مرکز سکونت دارند.

۲) نظریه آلسو، موث و سیگال :

الف) مدل آلسو :

□ در این مدل مقدار زمین لازم برای واحد مسکونی مورد توجه بوده و هر فرد با تعیین محل مسکونی و مقدار زمین لازم برای واحد مسکونی مواجه است. به طوری که تابع مطلوبش را با توجه به محدودیت بودجه ای به حداکثر برساند.

ب) مدل موث :

□ در این مدل از متغیر خدمات مسکونی استفاده شده است. با حداکثر کردن تابع مطلوبیت در مدل موث، مکان هر واحد مسکونی در حال تعادل جایی است که هیچ حرکتی از آن محل نمی تواند سطح ارضای خانوار را افزایش دهد.

ج) مدل سیگال :

□ در این مدل سیگال هم قابلیت دسترسی به محل کار و هم خدمات مسکونی را در تابع مطلوبیت خانوار گنجانده و بر خلاف دو مدل دیگر تمام فعالیت های کاری را در مرکز شهر فرض نکرده است. بنابراین انتخاب های همزمان خانوار افزایش می یابد.

❖ بررسی نظریه های ساختار شهری

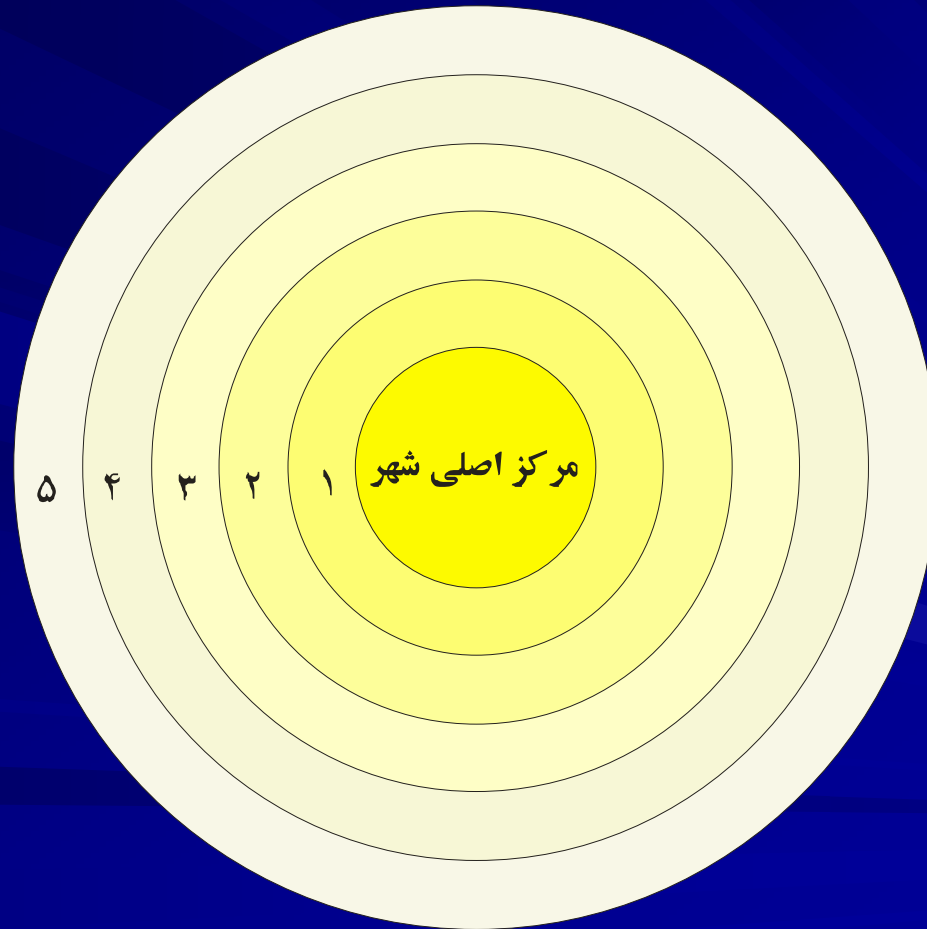
الف) نظریه مناطق متحدالمرکز برگس :

- ساختار شهر به صورت مناطق متحدالمرکز به دور مرکز شهر است.
- این مناطق به پنج گروه تقسیم می شوند.
- هر منطقه فعالیت خاصی را به عهده دارد.
- اولین منطقه ناحیه عمده فروشی است و کلیه امکانات انبارداری در آن مستقر می باشد.

ادامه :

- در دومین منطقه ترکیبی از خانوارهای کم درآمد، محله های زاغه نشین و فعالیتهای متنوع تجاری قرار دارد.
- منطقه سوم متشکل از خانوارهای با درآمد کم و متوسط است.
- در منطقه چهارم خانوارهای با درآمد بالا اسکان دارند.
- در منطقه آخر که حومه است خانوارهای ثروتمند مستقرند.

« مدل مناطق متحدالمرکز برگس »

توابع اجاره پیشنهادی :

□ با کمک این توابع می توان نظریه مناطق متحدالمرکز را عمومی تر بیان نمود. بدین ترتیب که با استفاده از تابع اجاره پیشنهادی بخشهای مختلف یک شهر ، مکان هر بخش تعیین می شود. (بخش مؤسسه ای است که یک نوع تابع اجاره داشته باشد.)

انواعی از توابع اجاره پیشنهادی :

- توابع بنگاههای تولیدی : که به تابع تولید ، قیمت عوامل تولیدی غیر از زمین و تقاضا برای کالایشان بستگی دارد.
- توابع خانوار : که به درآمد ، سلیقه در انتخاب، هزینه رفت و آمد و وجود کالا و خدمات بستگی دارد.

منحنی توابع اجاره پیشنهادی :

□ در منحنی توابع اجاره پیشنهادی بخشهای مختلف یک شهر، بخشی که تابع اجاره پیشنهادیش دارای بیشترین شیب باشد در نزدیکترین منطقه به شهر مستقر می شود و همین طور الی آخر.

مشخصات برجسته یک ساختار شهری :

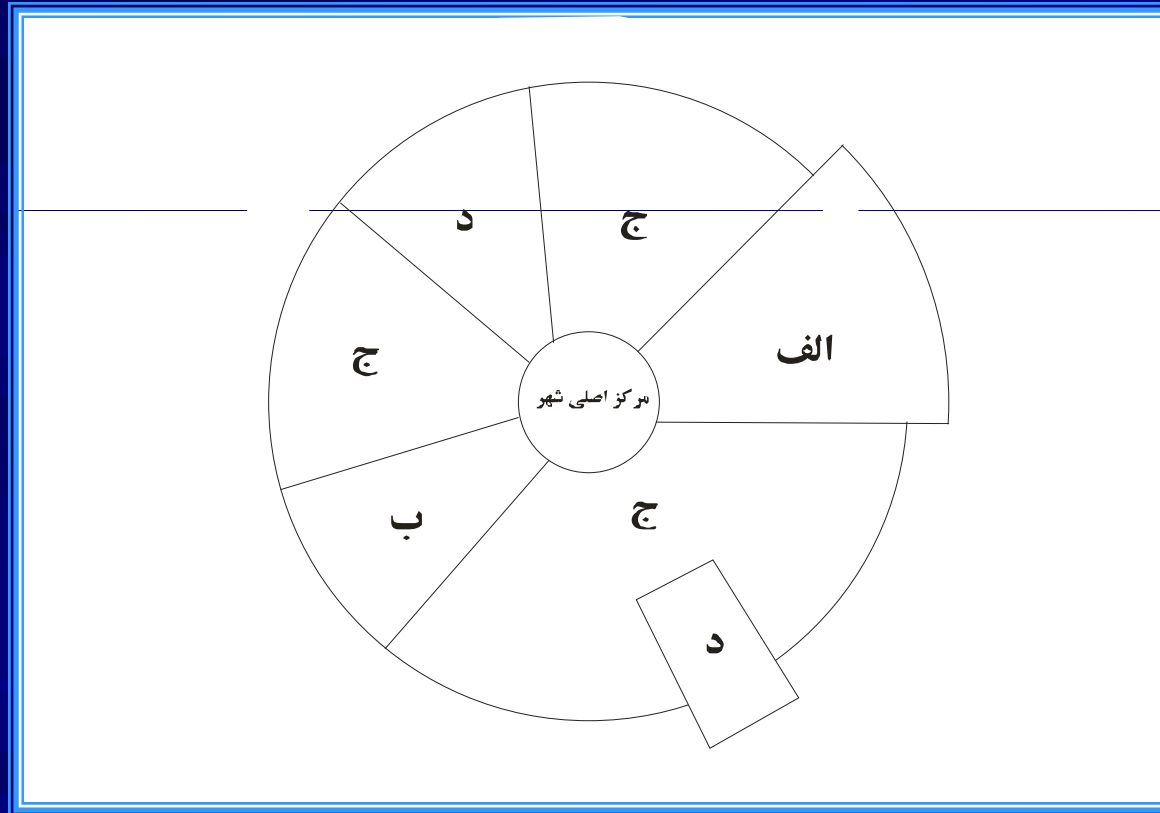
فعالیت‌های اقتصادی در این شهر به ۴ بخش تقسیم می‌شوند :

- بخش A : نزدیکترین بخش به مرکز شهر و شامل فعالیت‌های اداری و صنایع است.
- بخش B : متشکل از خانوارهای کم درآمد است.
- بخش C : شامل خانوارهای با درآمد بالاست.
- بخش D : محل استقرار صنایع حومه شهر است.

ب) نظریه قطاعی هویت :

- شهر از بخشهای مشخص کاربرد زمین تشکیل شده که همراه با رشد آن به سمت خارج از مرکز توسعه می یابند.
- بخشهای الف و ب به عمده فروشی و صنایع سبک اختصاص دارد.
- بخش ج مختص خانوارهای با درآمد کم و متوسط و بخش د به خانوارهای با درآمد می باشد.

« مدل قطاعی هویت »

شهر چند مرکزی :

□ شهرهای کوچک یا دهکده هایی که با گسترش شهر به آن می پیوندند ، مراکز فرعی شهر را تشکیل می دهند. این مراکز معمولاً در فاصله ای از مرکز اصلی قرار می گیرند که از رقابت و شلوغی در امان باشند. شهرهای چند مرکزی با واقعیت سازگاری بیشتری دارند.

مهمترین آثار مراکز فرعی شهر :

- برهم زدن شکل منظم تابع اجاره.
- پیچیده کردن تعیین مکان افراد با درآمدهای مختلف.
- استقرار افراد کم درآمد در مکان های نزدیک به محل کار.
- مشکل شدن مکان یابی بخشهای مختلف اقتصادی

نحوه تشکیل مراکز فرعی شهر :

□ همراه با رشد شهر صرفه جوییهای تجمع مرکز اصلی کم و هزینه های ناشی از تجمع ، زیاد می شود. زمانی که مزایای مرکز اصلی در حال کاهش است ، مراکز فرعی توسعه و جذب فعالیتهای اقتصادی را آغاز می کند.

❖ ساختار شهری بعضی از شهرهای ایران :

۱) قزوین :

- ابتدا جایگاه سپاهیان بوده و کشوین نامیده می شد.
- شهر در زمان شاپور اول ساخته شده است.
- دارای دو دروازه و دو آتشکده (بعد از حمله اعراب دو مسجد) بوده است.
- بازار قزوین به صورت خطی و بین دو دروازه قرار داشته است.
- خانوارها در اطراف دژ و بازار سکونت داشته اند.

ادامه (ساختار امروزی شهر) :

- مراکز تجاری عمدتاً در بازار و واحدهای صنعتی در شمال شهر قرار دارند.
- واحدهای مسکونی در اطراف بازار قرار داشته و مراکز اداری در سطح شهر پراکنده اند.
- دور شهر باغات و زمینهای کشاورزی استقرار دارند.
- گسترش شهر از قبل از اسلام تاکنون هسته ای بوده است.

(۲) گرگان :

- نامهای قدیمی آن استرآباد ، دارالملک ، دارالمؤمنین و هیرکانا بوده است.
- طبق کتیبه های داریوش این شهر جزئی از خراسان بوده و دارای تمدن شش هزار ساله است.
- در گذشته شامل سه محله با مسجد ، حمام و آب انبار بوده است.
- شهر از سمت مشرق و شمال شرقی گسترش یافته است.

ادامه :

- گسترش سریع شهر از سمت شرق و جنوب شرقی بین سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۴۵.
- سه برابر شدن وسعت شهر در فاصله سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۴۵.
- استقرار افراد کم درآمد در غرب و جنوب غربی.
- استقرار طبقه مرفه در شرق و جنوب شرقی.

ادامه (ساختار امروزی شهر) :

- مرکز تجارت و اقتصاد شهر منطبق بر بازار و هسته اولیه شهر است.
- خانوارها بیشتر در شمال ، جنوب و مخصوصاً جنوب شرقی ساکنند.
- واحدهای صنعتی در غرب و شمال شرقی واقعند.
- ساخت شهری گرگان تقریباً متحدالمرکز بوده و به دلیل شرایط جغرافیایی توسعه آن به سمت جنوب شرق می باشد.

۳) ارومیه :

- اطلاعاتی درباره زمان احداث شهر در دست نیست.
- ساختار آن به صورت مکانهای متحدالمرکز است.
- شکل اصلی آن بیضوی بوده و قسمتهای مختلف آن به صورت شعاعی به مرکز شهر وصل می شود.
- مرکز شهر محل تجارت بوده و اطراف آن خانوارها و دور آنها باغات و صنایع استقرار دارند.

۴) اردبیل :

- تا حدود زیادی تحت تأثیر شرایط جغرافیایی می باشد.
- از طرف جنوب با رودخانه و از سه طرف دیگر با بارو و خندق محافظت می شده است.
- مرکز شهر شامل قسمتهای تجاری و بازار و محلهای مذهبی بوده و مناطق مسکونی با کوچه های اصلی به آن وصل می شدند.

ادامه (ساختار امروزی شهر) :

- شکل داخلی شهر مانند سابق است ولی بافت کلی آن تغییر کرده.
- واحدهای صنعتی در شمال شرقی و غرب واقعند.
- قسمتی از فعالیتهای بازار به خیابانها کشیده شده است.
- ساختار آن به صورت مکانهای متحدالمرکز است.

۵) همدان :

- همدان یا هگمتانه مرکز حکومت مادها و بسیار قدیمی می باشد.
- ساختار آن (بدون در نظر گرفتن واحدهای صنعتی) به صورت مکانهای متحدالمرکز است.
- گسترش آن به صورت هسته ای بوده و علت آن بازار شهر است.

۶) تهران :

- در قرون پیش شهری کوچک بوده و در حومه ری قرار داشته است.
- اولین بار توسط آغامحمدخان به عنوان پایتخت انتخاب شد.
- شهر از ۱۲۷۰ به بعد به صورت مکانهای متحدالمرکز به دور هسته اصلی شهر یعنی بازار گسترش یافت.

ادامه (ساختار امروزی شهر) :

- ساختار شهر قطاعی است.
- دارای یک مرکز تجاری اصلی در مرکز شهر و شمال بازار، ۲ مرکز فرعی و چند مرکز خرده فروشی می باشد.
- واحدهای صنعتی در جنوب و غرب واقعند.
- خانوارهای با درآمد بالا در شمال، شمال غربی و تهران پارس سکونت دارند.

۷) مشهد :

- با ادغام سناباد و نوغان هسته اولیه مشهد بنا شد.
- نام مشهد اولین بار توسط سلطان محمود غزنوی به این شهر داده شد.
- دارای سه حصار بوده است.
- گسترش شهر در گذشته به سمت غرب (حرم امام رضا) بوده است.

ادامه (ساختار امروزی شهر) :

- ساخت اصلی شهر فعلی در ۲۵ سال اول قرن حاضر پایه ریزی شده است.
- خیابان، فلکه و ساختمانهای دولتی سه عامل هدایت توسعه شهر را به عهده داشته اند.
- شهر دارای دو مرکز اصلی است.
- چهار سمت شهر از طریق چند خیابان اصلی به فلکه مرکزی اتصال می یابد.

ادامه :

- توسعه شهر در دهه ۱۳۲۵ تا ۱۳۳۵ در جنوب غربی و غرب صورت گرفت.
- راه آهن و فرودگاه تأثیر زیادی بر چگونگی هدایت توسعه داشته اند.
- در دهه ۱۳۳۵ تا ۱۳۴۵، جاده جدید تهران باعث توسعه شهر به سمت جنوب گردید.
- از سال ۴۵ به بعد توسعه شهر منطبق با طرح جامع هدایت شده است.

ادامه :

- در سال ۱۳۵۵ محور اصلی جامعه سنتو، دانشگاه و پارک ملت توسعه شهر را به سمت غرب تشدید نمودند.
- ساختار کالبدی شهر به صورت قطاعی است.
- مراکز تجاری و خدماتی در اطراف حرم و قطاع غربی تمرکز یافته اند.
- واحدهای مسکونی در دو محور غرب و شرق قرار دارند.

نقدی کوتاه بر نظریات مکان یابی و ساختار شهری :

- این نظریه ها بدون توجه به علت‌های واقعی، واقعیت موجود ساختار شهرهای گوناگون را در زمانهای مختلف بیان می کنند.
- اصل منافع فردی در تمام نظریه ها مشترک است.
- تمام نظریه پردازان اصل حاکمیت بازار بر سرنوشت انسانها را پذیرفته اند.

فصل سوم:

اندازه و رشد شهر

- اندازه شهر
- اندازه بهینه شهر
- نظریه مکانهای مرکزی و سلسله مراتب شهری
- کاربرد نظریه مکانهای مرکزی در واقعیت
- توزیع اندازه شهر
- رشد شهر
- نظریه بنیاد اقتصادی و رشد شهر
- آیا رشد شهر همیشگی است؟

اندازه شهر :

□ اندازه شهر مستقل از نظام توزیع شهری نیست. بنابراین یک اندازه بهینه شهر وجود ندارد بلکه باید نظام بهینه توزیع شهری را بررسی کرد. در آن صورت اندازه های گوناگونی از شهر وجود دارد که با توجه به محل آن در نظام توزیع شهری، می تواند در حد مطلوب باشد.

منحنی اندازه بهینه شهر :

برای تعیین اندازه بهینه شهر اندازه های متفاوت آن را (با بررسی منحنی)
مورد تفحص قرار می دهند :

○ کوچکترین اندازه شهر زمانی است که منحنی هزینه متوسط، منحنی
نفع متوسط را قطع می کند.

○ نقطه ای که هزینه متوسط اندازه شهر به حداقل می رسد را گاهی به
غلط اندازه بهینه شهر می نامند.

ادامه :

- دیگر اندازه شهر زمانی ست که منافع سرانه خالص حداکثر می شود. این نقطه از نظر اهالی شهر اندازه بهینه است.
- اندازه دیگر شهر زمانی ست که منحنی منافع به حداکثر می رسد.
- آخرین اندازه که از نظر تمام جامعه اندازه بهینه است زمانیست که هزینه فرصتهای ناشی از مستقر شدن در آن مکان صفر باشد.

کاستی های منحنی اندازه بهینه شهر :

- مدل استاتیک است و تغییرات تابع تولید در نظر گرفته نشده.
- شهر به صورت مجزا و بدون در نظر گرفتن جایگاه آن در سلسله مراتب شهری بررسی شده است.
- عواملی مانند : آلودگی ، ازدحام و تراکم ، منافع کالاهای عمومی و... مورد بررسی قرار نگرفته است.

مهمترین آثار وجود سلسله مراتب شهری :

- سازماندهی مناسب فضا.
- توزیع کالا و خدمات به تمام جامعه
- انتقال تکنولوژی های جدید و ابداعات به سراسر جامعه
- وجود روشهای مختلف زندگی در محیط های گوناگون

تعریف مکانهای مرکزی :

□ مراکزی هستند که فعالیتهای تولیدی به منظور تولید و عرضه کالا و خدمات در آنجا متمرکز است. این مراکز می تواند مراکز اصلی و فرعی داخل یک شهر باشند یا خود شهر در یک نظام توزیع شهری.

❖ مرتبه شهر :

۱) خصوصیات شهرهای با مرتبه بالا :

- دارای جمعیت بیشتر.
- دارای منطقه نفوذ بزرگتر.
- گوناگونی تعداد و نوع فعالیتهای تولیدی
- تولید کالاهای با مقیاس تولید بالا.

۲) خصوصیات شهرهای با مرتبه پایین :

- دارای جمعیت کمتر.
- دارای منطقه نفوذ کوچکتر.
- تولید کالاهای با مقیاس تولید کم.
- مرکز ارائه کالاها و خدمات لازم برای نیازهای ضروری و اولیه انسانی مانند : گوشت، نان، لبنیات، پوشاک و مواد سوختنی.

حد پایین وسعت بازار یک کالا :

□ به حداقل میزانی که یک کالا قابل عرضه باشد گفته می شود. وجود خاصیت بازدهی فزاینده نسبت به مقیاس تولید است که یک حداقل میزانی را برای تولید هر کالا لازم می کند.

حد بالای وسعت بازار یک کالا :

□ بیشتر مفهوم فضایی داشته و در عمل به عواملی مانند : قیمت کالا و خدمات ، اندازه شهر، جمعیت نسبی، توزیع درآمد و فاصله از عرضه کنندگان دیگر بستگی دارد. ولی عامل تعیین کننده و اصلی هزینه حمل و نقل است.

شبکه مکانهای مرکزی یا نظام سلسله مراتب شهری :

□ کالاها و خدمات با توجه به وسعت بازار خود در طبقات مختلفی قرار می گیرند، بنابراین مراکز کوچک و محدوده های اطرافشان، درون محدوده بازار شهرهای بزرگ قرار دارند و یک شبکه مکانهای مرکزی یا نظام سلسله مراتب شهری به وجود می آید .

نظریه مکانهای مرکزی کریستالر :

- هر شهر از لحاظ وسعت در شبکه شهری به طبقه بخصوصی تعلق دارد.
- بین اندازه شهر و تعداد شهرهایی که در آن طبقه از اندازه شهر است، رابطه وجود دارد.
- برای تشخیص اندازه شهر باید در مورد کالاها و خدماتی که در آن شهر تولید و عرضه می شود، مطلع بود.

اندازه شهر :

□ اندازه هر شهر از رابطه زیر قابل محاسبه است :

$$P_m = K \cdot H_m$$

m = طبقه هر شهر

P_m = اندازه شهری که طبقه آن m است

H_m = جمعیت شهر

K = ضریب ثابتی که مقدار آن بین صفر و یک است

رابطه جمعیت هر شهر با شهر طبقه پایین تر :

□ رابطه جمعیت هر شهر با شهر طبقه پایین تر از خود ، از رابطه زیر قابل محاسبه است :

$$P_m = \frac{S}{1-K} \cdot P_{m-1}$$

m = طبقه هر شهر

P_m = جمعیت شهری که طبقه آن m است

P_{m-1} = جمعیت شهری که طبقه آن $m-1$ است

K = مقدار ثابت

S = مقدار ثابت

کاستی های نظریه مکانهای مرکزی در واقعیت :

○ توزیع منابع تولید در منطقه کاملاً ناهمگون است.

○ نامنظم بودن توزیع فضایی بنادر

○ وجود خاصیت صرفه جوییهای ناشی از تجمع

○ عدم یکنواختی سلسله مراتب شهری

○ رشد پویای شهر و عدم ایستایی آن

عوامل مؤثر در اندازه شهر :

- شرایط جغرافیایی و آب و هوا
- وجود منابع طبیعی
- مراکز خوب حمل و نقل
- تقاضا برای کالاهای صادراتی
- جمعیت نسبی
- شرایط سیاسی ، اقتصادی و تاریخی منطقه

روش توزیع مرتبه-اندازه زیپف :

زیپف معتقد است که شکل تابع توزیع اندازه شهر، حالت خاصی از توزیع پارتوست که آن را توزیع مرتبه-اندازه می نامد و به صورت فرمول زیر است :

$$F(X) = AX^{-1} \text{ یا } P_n = P_1 \cdot (N)^{-1}$$

P_1 = جمعیت شهر اول

P_n = جمعیت شهر n ام

N = ردیف و مرتبه شهر

عوامل مؤثر در رشد شهر در کشورهای پیشرفته :

- تمرکز فعالیتها از نظر جغرافیایی.
- تمرکز سرمایه (چه سرمایه مالی و چه نیروی انسانی).
- بهره گیری از خاصیت صرقه جویی ناشی از تجمع.
- پیشرفت تکنولوژی و اعمال سیاستهای مناسب اقتصادی.
- برقراری ارتباط منطقی و اقتصادی بین مناطق مختلف از نظر تمرکز سرمایه و تقسیم کار .

عوامل مؤثر در رشد نامناسب شهر در کشورهای توسعه نیافته :

- تمرکز سرمایه در یک یا چند شهر مرکزی.
- خالی بودن سایر مناطق از سرمایه کافی.
- تنظیم برنامه های اقتصادی داخلی در رابطه با نیازهای خارجی و سیاست قدرتهای مرکزی.

نظریه بنیاد اقتصادی و رشد شهر :

این نظریه به صادرات نقش مهمی می دهد. بنابراین رشد اقتصادی شهرها به توسعه فعالیتهای اقتصادی که کالاهای آن به خارج از شهر صادر می شود، بستگی دارد. مفهوم بنیاد اقتصادی از رابطه زیر قابل محاسبه است :

$$Y=C+I+(X-M)$$

Y = درآمد کل

C = مصرف

I = سرمایه گذاری

X = صادرات

M = واردات

ادامه :

$$X = \bar{X}$$

اگر

فرمول درآمد کل به صورت زیر نوشته خواهد شد :

ضریب $m, b, w =$

ضریب افزایش $1/(1-b-w+m) =$

$$Y = \frac{1}{1-b-w+m} \bar{X}$$

تقسیم بندی ساخت اقتصادی شهر :

○ بنیادی : شامل فعالیتهای اقتصادی است که محصولشان به خارج از شهر صادر می شود.

○ غیر بنیادی : شامل فعالیتهای اقتصادی است که محصولشان در خود محدوده شهر مصرف می شود.

ضریب مکانی :

ضریب مکانی از رابطه زیر قابل محاسبه است :

ضریب مکانی صنعت $E = i$

tN_i = تعداد نیروی کار موجود در صنعت I در شهر

tN_a = تعداد کل نیروی کار در شهر

cN_i = تعداد نیروی کار موجود در صنعت I در کل کشور

cN_a = تعداد کل نیروی کار در کل کشور

$$E = \frac{\frac{tNi}{tNa}}{\frac{cNi}{cNa}}$$

استفاده از ضریب مکانی در تفکیک فعالیتهای بنیادی از غیر بنیادی :

- اگر ضریب مکانی صنعت شهری از یک بزرگتر باشد (بدون دخالت شرایطی مانند : سلیقه مردم ، شرایط تولید و...) نشانه مهم بودن صنعت مذکور در کل کشور و بنیادی بودن آن است.
- اگر ضریب مکانی صنعت شهری از یک کوچکتر باشد ، صنعت معمولاً غیر بنیادی است.

رشد شهر از نظر تامپسون :

او می گوید وقتی جمعیت شهری به اندازه معینی برسد ، رشد آن حتمی است و امکان نزول مطلق وجود ندارد. تامپسون برای اثبات عقیده خود به عوامل متکی است :

○ وجود صنایع مختلف در شهر

○ دولت مرکزی و اهمیت شهرهای بزرگ از نظر آن.

ادامه :

- وجود تسهیلات بیشتر در شهرهای بزرگ هزینه را برای نگهداری بنگاههای تولیدی کمتر می کند.
- هر چه رشد شهر از نظر جمعیت و درآمد بیشتر باشد، تقاضا برای خدمات و رشد شهر بیشتر می شود.
- امکان جذب بیشتر صنایع در شهرهای بزرگ.

www.salampnu.com

سایت مرجع دانشجوی پیام نور

- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه
- تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزوه و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملاً رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

www.salampnu.com